
УПРАВЛІННЯ ДЕРЖАВНИМИ ФІНАНСАМИ

УДК 330.34.011:61

ББК 65.011

Савчук Л.М.

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СФЕРИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ

ВНЗ “Івано-Франківський національний
медичний університет”,
Міністерство охорони здоров'я України,
кафедра соціальної медицини, економіки
охорони здоров'я та медичного правознавства,
вул. Вагилевича, 10/12, м. Івано-Франківськ,
76018, Україна,
тел.: 0995086790,
e-mail: liliua.savchuk@ukr.net

Анотація. Стаття спрямована на поглиблення теоретичних засад розвитку сфери охорони здоров'я в умовах реалізації стратегії сталого розвитку держави. Узагальнено понятійно-термінологічний апарат сучасної економічної науки про здоров'я. З'ясовано такі категорії як: “здоров'я людини”, “громадське здоров'я”, “охорона здоров'я”, “сфера охорони здоров'я”, “галузь охорони здоров'я”, “розвиток”, “сталий розвиток”. Введено поняття “сталий розвиток сфери охорони здоров'я”. Узагальнено підходи загальнотеоретичного осмислення проблем у сфері охорони здоров'я.

Ключові слова: здоров'я, охорона здоров'я людини, сталий розвиток, сфера послуг.

Savchuk L.M.

THEORETICAL FOUNDATIONS OF SUSTAINABLE DEVELOPMENT IN THE HEALTH SECTOR OF UKRAINE

Ivano-Frankivsk national medical University,
The Ministry of health of Ukraine, The Department
of social medicine, health organization and
medical law,
Vahylevycha str., 10/12, Ivano-Frankivsk,
76018, Ukraine,
tel.: 995086790,
e-mail: liliua.savchuk@ukr.net

Abstract. This article aims at deepening the theoretical foundations of the development of the health sector in the conditions of realization of the strategy of sustainable development of the state. Summarizes the notional and terminological apparatus of the modern economic science of health. Clarified categories “human health”, “public health”, “health”, “healthcare”, “health”, “development”, “sustainable development”. Introduced the concept of “sustainable development of the health sector”. The article generalises theoretical approaches to understanding issues in health care.

Key words: health, human health, sustainable development, services.

Вступ. В сучасних умовах розвитку українського суспільства особливого значення набуває вирішення проблем у сфері охорони населення, адже її здатність впливати на здоров'я населення збільшується з кожним роком у декілька разів. За визначенням Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), сучасна система охорони здоров'я повинна забезпечувати доступність медичних послуг для тих, хто їх найбільше потребує, характеризуватися високою якістю й безпечністю медичних

послуг та забезпечувати максимально можливі результати для здоров'я на популяційному рівні. Сьогодні, за даними ВООЗ, система охорони здоров'я за умови її ефективної організації може забезпечити зменшення загальної смертності у віці до 75 років на 23 % у чоловіків і на 32 % – у жінок; смертності від ішемічної хвороби серця – на 40–50 % [3]. Саме тому створення оптимальних умов для реалізації потенціалу кожної особи впродовж всього життя та досягнення адекватних стандартів якості життя та благополуччя населення є одним із основних завдань Стратегії сталого розвитку “Україна – 2020” [2], затвердженої Указом Президента України від 12 січня 2015 року № 5 та частиною зобов'язань у рамках Угоди про асоціацію між Україною та ЄС.

Актуальність теми дослідження визначена необхідністю пошуку і впровадженню нових підходів, що сприяють розкриттю особливостей та вирішенню проблем функціонування та розвитку сфери охорони здоров'я в контексті забезпечення сталого розвитку держави.

Матеріали досліджень вказують на те, що в теоретичному плані сфера охорони здоров'я, поки що, є малодосліджена із сфер економіки. Загальні і специфічні проблеми розвитку сфери охорони здоров'я знаходять відображення у працях вітчизняних науковців, зокрема: Н. Васюк, О. Децик, Д. Дячук, Л. Кольцова, В. Куценко, В. Князевич, Н. Кризіна, Л. Підгорна, Я. Радиш, Т. Носулич, Н. Лехан, Г. Слабкий, М. Шевченко та багато ін. Не зважаючи на достатню кількість робіт, пов'язаних з дослідженням сучасного стану сфери охорони здоров'я та перспектив її розвитку в Україні, наукове обґрунтування сутності та теоретичних засад розвитку цієї сфери в контексті сталого розвитку залишається найменш дослідженою. Немає повної єдності навіть у визначенні сутності сфери охорони здоров'я. Відсутність концептуальних підходів до забезпечення сталого розвитку сфери охорони здоров'я обумовили вибір теми дослідження.

Постановка завдання. Метою роботи є поглиблення теоретичних засад розвитку сфери охорони здоров'я в умовах реалізації стратегії сталого розвитку держави.

Результати. З'ясуємо, які категорії становлять понятійний апарат поставленого наукового завдання. Виходячи з сутності такими категоріями є: «здоров'я людини», “громадське здоров'я”, “охорона здоров'я”, “сфера охорони здоров'я”, “галузь охорони здоров'я”, “розвиток”, “сталий розвиток”. Перш, ніж перейти до розгляду змісту категорій, зазначимо, що в сучасній науковій літературі, яка присвячена дослідженню питань організації охорони здоров'я часто застосовують такі категорії, як “сфера” і “галузь” охорони здоров'я. Досліджуючи аспекти розвитку охорони здоров'я України, автор прийшов до висновку, що це тотожні поняття.

У статуті ВООЗ (1948р.) категорія “здоров'я” визначається як стан повного фізичного, духовного і соціального благополуччя. [4]. Науковець Петленко В. П., аналізуючи категорію “здоров'я”, визначає його як суспільний феномен, суспільне значуще явище, не враховуючи його суті, точніше, суті людини, для якої характерне здоров'я. [11, с. 25]. Наявність такого етапу – закономірне явище, тому що він логічно необхідний. Саме на ньому відбувається нагромадження матеріалу, необхідного для глибокого і всебічного осмислення природи здоров'я як суспільного феномену та формування предмета і категоріального апарату наук про нього.

Сидоров В. М. зазначає, що серед визначень здоров'я є і синхронічні (логічні, структурні), й діахронічні (генетичні, індуктивно-історичні) узагальнення цього поняття. Наявні також творчі та нетворчі (рутинні) дефініції. Розмежування останніх ґрунтується на порівнянні вихідних і узагальнених знань та уявлень про здоров'я. Творчі узагальнення характеризуються вищим рівнем абстракції, ідеалізації й пояснення [13, с. 11]. Таким чином, стають зрозумілі труднощі визначення цього поняття. У межах економічної науки дати чітке визначення цього феномену дуже

важко. Аналізуючи поняття “здоров'я”, не можна залишити поза увагою питання його охорони, що саме останнім часом набуло особливої актуальності. Одним з найважливіших досягнень науки XIX–XX ст. стало вироблення уявлення про громадське (суспільне) здоров'я, як сукупність здоров'я всіх членів суспільства.

Відповідно до висновків її авторитетних представників, громадське здоров'я – це медико-соціальна комплексна категорія, що інтегрує сукупність індивідуального здоров'я людей, ступінь забезпечення його охорони, соціально-екологічні, соціально-економічні та соціально-демографічні показники суспільства. Таким чином, громадське здоров'я – не тільки медичне поняття, а в значній мірі соціально-політична і економічна категорія, об'єкт соціальної політики держави [9, с. 11].

Під громадським здоров'ям Всесвітня організація охорони здоров'я розуміє систему забезпечення профілактики захворювань, підвищення тривалості життя, зміцнення психічного й фізичного здоров'я шляхом сукупних дій населення, громадських організацій і системи профілактичних заходів медичних державних служб. Ця система може також включати структури й процеси, що інтерпретують, забезпечують і зміцнюють здоров'я різних груп населення шляхом цілеспрямованої діяльності всього суспільства [7].

Очевидно, що термін “охорона здоров'я людини”, так як і попередній термін – “здоров'я людини”, сьогодні не має єдиного наукового визначення. В міжнародно-правових актах, документах і публікаціях відмічається величезна термінологічна плутанина, яка стосується, перш за все, відсутності загальноприйнятого в міжнародному плані визначення самого поняття “охорони здоров'я”. В англійській мові вживаються слова, що в буквальному перекладі означають “служби здоров'я” (“health services”), у французькій та іспанській мові – слова, що означають “суспільне здоров'я” “sauté publique” і “salud publica”) тощо, а в багатьох країнах до цього додаються і такі невизначені епітети як “комунальна”, “базова”, “первинна”, “інтегрована” та ін.

Американський учений Вінслоу К.-І. вважає, що “охорона здоров'я не є синонімом медицини, а одним з головних факторів і критеріїв прогресу розвитку суспільства, тому що практично немає жодної галузі діяльності, які б так чи інакше не позначалися б на здоров'ї людей” [18, с. 250]. На його думку, охорона здоров'я – це наука і мистецтво попередження хвороб та інвалідності, продовження життя, поліпшення фізичного і психічного здоров'я за допомогою організованих зусиль суспільства по оздоровленню навколишнього середовища, контролю за інфекційними і неінфекційними хворобами, а також травматизмом, навчання людей правилам особистої гігієни, організації служб діагностики, лікування і реабілітації, розвитку соціальних механізмів, які дають можливість кожному членові суспільства жити відповідно до адекватних стандартів, що дозволяють зберігати здоров'я.

Універсальний словник-енциклопедія трактує охорону здоров'я як “систему заходів, спрямованих на запобігання та лікування хвороб; до системи охорони здоров'я входять: закрита (лікарняна стаціонарна) і відкрита (амбулаторна) лікувальна справа, охорона матері й дитини, санітарно- епідеміологічна служба, проблеми екології людини” [16].

Більшість наукових джерел сферу охорони здоров'я розглядають як галузь діяльності держави, метою якої є організація та забезпечення медичного обслуговування населення. У реалізації своєї ролі в процесі відновлення генерацій людей сфера охорони здоров'я здійснює ряд важливих функцій:

– забезпечення оптимального рівня здоров'я населення, його активного довголіття та високої працездатності, створення умов і можливостей для кожного члена суспільства постійно оздоровлюватися, наблизити власне самопочуття до моральної та фізичної норми;

– комплексне динамічне спостереження та піклування за станом здоров'я окремої людини та всіх членів суспільства;

– формування оптимальних параметрів здоров'я майбутнього покоління.

Як зазначено в “Основах законодавства України про охорону здоров'я” [1, с. 219–220], охорона здоров'я – це система державних, громадських й індивідуальних заходів та засобів, що сприяють здоров'ю, запобіганню захворювань та попередженню передчасної смерті, забезпеченню активної життєдіяльності й працездатності людини, що враховують увесь комплекс чинників, які впливають на здоров'я людства.

За Пономаренком В. М. [15, с. 35], охорона здоров'я – це система державних і громадських заходів правового, організаційного, соціально-економічного, наукового, культурно-освітнього, санітарно-епідеміологічного, медичного, технічного й іншого характерів, спрямованих на збереження і зміцнення здоров'я людей, запобігання та лікування хвороб, подовження тривалості активного життя і працездатності, забезпечення сприятливих для здоров'я умов побуту й праці, гармонійного фізичного і психічного розвитку дітей та підлітків.

Професори Кольцова Н. І. та Децик О.З. дають таке визначення цього терміну: ‘Охорона здоров'я – це система заходів (державних, громадських, медичних та індивідуальних), спрямованих на забезпечення збереження й розвитку фізіологічних і психологічних функцій, оптимальної працездатності та соціальної активності людини при максимальній біологічно можливій індивідуальній тривалості життя’ [14, с. 97].

Дослідник проблем державного управління в галузі охорони здоров'я Гладун З. С., розглядаючи охорону здоров'я в широкому розумінні, пропонує визначити цей термін як “комплекс політичних, організаційних економічних та суто медичних заходів...”. При цьому зазначається, що “систему охорони здоров'я в Україні становить густа мережа об'єктів охорони здоров'я різного спрямування, видів і потужності” [6, с. 10].

Автор монографії “Державне управління охороною здоров'я в Україні: генезис, проблеми та шляхи реформування” Я. Ф. Радиш стверджує: “охорона здоров'я – це система заходів, що забезпечують збереження, відновлення та зміцнення здоров'я. Структури системи охорони здоров'я включають органи законодавчої та виконавчої влади, системи життєзабезпечення населення, адміністрації підприємств і установ, особисту кожну людину і, можливо, громадські організації” [12, с. 137].

Сфера охорони здоров'я є сукупністю організацій, інститутів і ресурсів, призначених для дій в інтересах здоров'я, тобто надання будь-якого виду допомоги або послуги в громадській охороні здоров'я чи послуги, що надається на основі міжсекторальних ініціатив для поліпшення здоров'я [5, с. 43].

Науковець Ярменчук А. Д. не поділяє думку тих авторів, які трактують охорону здоров'я як систему заходів, галузь соціальної сфери, галузь народного господарства тощо, а пропонує “... зупинитися, передусім, на тому, що охорона здоров'я – це, по-перше, система; по-друге, це система соціальна, так як до її складу входять три системоутворюючі фактори: людський, технічний та організаційний, а діяльність її спрямована також на людину (здорову і хвору) і фактори, що створюються в процесі соціальних відносин, а, по-третє, це система державна, так як вона утримується, фінансується і керується державою” [17, с. 150].

Матеріали досліджень вказують і на те, що частина сучасних наукових публікацій присвячена дослідженню охорони здоров'я, у яких остання трактується система сфери послуг. Так, згідно КВЕДу, який був чинний у 2005 році [8], сфера охорони здоров'я та надання соціальної допомоги утворювали окрему секцію видів економічної діяльності. Ця секція охоплювала три розділи: охорона здоров'я, ветеринарна діяльність та надання соціальної допомоги. Розділ “охорона здоров'я” складався з чотирьох груп:

діяльність з охорони здоров'я людини, медична практика, стоматологічна практика та інша діяльність з охорони здоров'я людини. У свою чергу, ці групи ділилися на класи. Останні утворюють окремі підкласи: діяльність лікарняних закладів, охорона материнства та дитинства, діяльність допоміжного медичного персоналу, що виконується не в лікарнях і не лікарями, а перевезенням хворих машинами швидкої медичної допомоги. Згідно КВЕДу 2017 року сфера охорони здоров'я та надання соціальної допомоги залишилась секцією видів економічної діяльності, проте охоплює: охорону здоров'я, надання послуг із забезпеченням проживання, надання соціальної допомоги без забезпечення проживання.

Сучасна система охорони здоров'я України складається з трьох рівнів: національного, регіонального та субрегіонального (місцевого). Національний рівень системи охорони здоров'я представлений Міністерством охорони здоров'я України та закладами охорони здоров'я державної форми власності, які підпорядковані безпосередньо МОЗ України, а також науково-дослідними інститутами і вищими навчальними закладами підпорядкованими Академії медичних наук України та МОЗ України.

Регіональний рівень системи охорони здоров'я представлений управліннями охорони здоров'я при обласних державних адміністраціях та державними закладами охорони здоров'я, які передані їм в управління відповідними рішеннями вищих органів державної влади, а також закладами охорони здоров'я, які перебувають у спільній власності територіальних громад. Наприклад, обласні лікарні, діагностичні центри, тощо.

Субрегіональний (місцевий) рівень системи охорони здоров'я представляють районні державні адміністрації, районні, міські, районні у містах, селищні, сільські органи місцевого самоврядування та заклади охорони здоров'я, які підпорядковані цим органам на правах комунальної власності [10].

Безпосередню охорону здоров'я населення забезпечують санітарно-профілактичні, лікувально-профілактичні, фізкультурно-оздоровчі, санаторно-курортні, аптечні, науково-медичні та інші заклади охорони здоров'я [10, с. 27].

Оскільки у нашому дослідженні ми будемо розглядати сферу охорони здоров'я з точки зору сталого розвитку, з'ясуємо і такі категорії як "розвиток" та "сталий розвиток". "Розвиток" як категорію можна розглядати з декількох позицій, а саме як: процес, результат, властивість, закономірність, динаміку. Вважаємо доречним у нашому дослідженні розвиток сфери охорони здоров'я розглядати як результат стану здоров'я населення. Адже розвиток даної сфери характеризується певними властивостями: незворотністю, іманентністю, закономірністю, спрямованістю, безперервністю, постійністю та ін.

Як відомо, термін «сталий розвиток» було запропоновано Комісією ООН з розвитку і довкілля. Відповідно до трактування цієї Комісії сталий розвиток (sustainable development) – це такий, який, забезпечуючи потреби нинішніх поколінь, одночасно не позбавляє прийдешні покоління можливостей забезпечувати власні життєво необхідні потреби. Основний акцент тут зроблено на збереженні можливостей забезпечувати потреби людей, що накладає певні обмеження у економічній діяльності з метою раціоналізувати використання доступних сьогодні ресурсів. По відношенню до об'єкта нашого дослідження ця вимога знаходить своє відображення у розумінні нами дефініції розвитку сфери охорони здоров'я як складової сталого соціального розвитку, як більш широкого за змістом поняття.

Щодо сутності поняття сталості сфери охорони здоров'я як відкритої системи, то в результаті досліджень ми не знайшли публікації такого характеру. Наважимося дати власне трактування поняття "сталий розвиток сфери охорони здоров'я", під яким ми розуміємо такий керований процес системи, який при синергії факторів збалансованого

розвитку, безперервній взаємодії елементів сприяє такій динаміці системи та її транзитній детермінації, результатом якої є збереження та поліпшення здоров'я людей.

Висновки. Підсумовуючи результати проведеного дослідження, можна стверджувати, що наявний понятійно-термінологічний апарат сучасної економічної науки про здоров'я перебуває в постійному розвитку і нині використовується різні визначення цього поняття. Проте це різноманіття, можна звести до наступних підходів:

– концептуальний, який передбачає соціально-філософське і загальнотеоретичне осмислення проблем здоров'я населення, що визначається багатьма причинами та обставинами, у тому числі культурними традиціями етносу, його ментальності і національним характером, конкретно-історичними умовами сучасного соціального буття;

– соціально-гігієнічний підхід, що базується на даних статистики та демографії, включаючи аналіз показників народжуваності, смертності, рівня фізичного розвитку населення, середньої тривалості життя, хвороб та інших соціально-біологічних досліджень;

– медико-соціологічний підхід, який передбачає використання найрізноманітніших методів соціологічного і медичного спостереження за різними категоріями населення для виявлення існуючих тенденцій оцінки стану здоров'я власне населенням, виявлення рівня їх знань у сфері санітарно-гігієнічних норм буття та установок на формування потреби в здоровому способі життя.

Саме з огляду на це слід відзначити необхідність детальнішого висвітлення в економічних дослідженнях питань, пов'язаних із забезпеченням сталого розвитку сфери охорони здоров'я, адже вирішення поставленого завдання дозволило тільки певною мірою поглибити теоретичні засади розвитку досліджуваної сфери.

Перспективи подальших досліджень будуть спрямовані на вивчення економічних питань щодо сталого розвитку сфери охорони здоров'я України в порівнянні з зарубіжним досвідом.

1. Основи законодавства України про охорону здоров'я // Закони України. Т. 4. – К. : Ін-т законодавства ВР України, 1996.
2. Указ Президента України від 12 січня 2015 року № 5/2015. Стратегія сталого розвитку “Україна – 2020” [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.zakon.rada.gov.ua>.
3. Стратегія розвитку системи охорони здоров'я: український вимір [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mif-ua.com/archive/11684>.
4. Всемирная организация здравоохранения. Основные документы. – Женева, 1988.
5. Здоров'я – 21. Основи політики досягнення здоров'я для всіх в Європейському регіоні ВООЗ : Європейська версія по досягненню здоров'я для всіх. № 6. – Копенгаген : ЄБР ВООЗ, 1999. – 310 с.
6. Гладун З. С. Державне управління в галузі охорони здоров'я / З. С. Гладун. – Т. : Укрмедкнига, 1999.
7. Європейське регіональне бюро Всесвітньої організації охорони здоров'я, 1998.
8. Класифікація видів економічної діяльності. – К. : Держкомстандарт України, 2005. – 200 с.
9. Лисицын Ю.П. Слово о здоровье / Ю.П.Лисицын. – М. : Сов. Россия, 1986.
10. Лехан В. М. Стратегія розвитку системи охорони здоров'я: український вимір / Лехан В. М., Слабкий Г.О., Шевченко М. В. – К. : Четверта хвиля, 2009. – 353 с.
11. Петленко В. П. Основные методологические проблемы теории медицины / В. П.Петленко. – Л., 1982.
12. Радиш Я. Ф. Державне управління охороною здоров'я в Україні : генезис, проблеми та шляхи реформування : [монографія] / Я. Ф. Радиш. – К., 2004. – 250 с.
13. Сидоров В. М. Здоров'я: від поняття і категорії до практики / В. М.Сидоров. – К. : Знання, 1991. – 32 с.
14. Соціальна медицина і організація охорони здоров'я : підручник ; за ред. Н. І. Кольцової, О. З. Децик. – [2-ге вид., перероб. і доповн.] – Івано-Франківськ, 2000. – 304 с.

15. Термінологічний глосарій з питань соціальної медицини і організації охорони здоров'я : навч.-довід. видання / В. М. Пономаренко, Б. С. Зіменковський, С. Д. Пономаренко ; за заг. ред. В. М. Пономаренко. – К. ; Л. : Ліга-Прес, 2003. – 100 с.
16. Універсальний словник-енциклопедія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.slovopedia.org.ua/29/53400-0.html>.
17. Ярменчук А. Д. Менеджеру здравоохранения. Теория искусства управления : в 2 ч. Ч. 2. Частные проблемы / А. Д. Ярменчук. – К., 1991. – 300 с.
18. Terris M. Epidemiology and Leadership in Public Health in the Americas. Milton Terris // Journal of Public Health Policy. – 1998. – № 2. – V. 9. – pp. 250-260.

References

1. "Fundamentals of legislation of Ukraine on health protection." *Laws of Ukraine*, v.4, Instytut zakonodavstva VRU, 1996.
2. "Strategy for sustainable development "Ukraine – 2020". Decree of President of Ukraine on Jan. 12, 2015 № 5/2015." Official site of the Verkhovna Rada of Ukraine, zakon1.rada.gov.ua. Accessed 15 May 2017.
3. "Development strategy of the health care system: Ukrainian dimension." *Novosti meditsyny i farmatsii*, www.mif-ua.com/archive/11684. Accessed 15 May 2017.
4. *The world health organization. The principal documents*, 1988.
5. *Health-21. The policy framework for achievement of health for all in the who European region : the European version to achieve health for all.*, EBRD WHO, 1999.
6. Gladun, Zinovii. *State management in the field of health*, Ukrmedknyha, 1999.
7. Regional office for Europe of the world health organization, 1998.
8. *Classification of types of economic activity*, Goskomstandart Ukrainy, 2005.
9. Lisitsyn, Yurii. *The Word on health*, Sovietskaiia Rossiia, 1986.
10. Lekhan, B. *Developmen strategy of the health care system: Ukrainian dimension*, 2009.
11. Petlenco, Victor. *The main methodological problems of the theory of medicine*, 1982.
12. Radych, Yaroslav. *State management of health in Ukraine : Genesis, challenges and reform : monograph*, 2004.
13. Sidorov. Vladimir. *Health: from concepts and categories to practice*, Knowledge, 1991.
14. Kol'tsova, Natalia, and Oryna Detsyk. *Social medicine and organization of health care*, 2000.
15. *Glossary of terminology for social medicine and organization of health care : textbook.-argument*. Edited by Victor Ponomarenko, Boris Zimenkovskiy, League-Press, 2003.
16. *Universal dictionary-encyclopedia*. Slovopectia, www. slovopedia.org.ua/29/53400-0.html. Accessed 15 May 2017.
17. Yarmenchuk, Anatoly. "Private problems." *For Manager health. The theory of art management*, 1991.
18. Terris, Milton. "Epidemiology and leadership in public health in America." *Journal of public health policy*, vol. 9, no. 2, 1998, pp. 250-260.

Рецензенти:

Кінаш І.П. – доктор економічних наук, професор, професор кафедри менеджменту і адміністрування Івано-Франківського національного технічного університету нафти і газу;

Децик О.З. – доктор медичних наук, професор, завідувач кафедри соціальної медицини, організації охорони здоров'я та медичного правознавства Івано-Франківського національного медичного університету.